

SØRUM-SPEILET

NUMMER 2-2023 - 29. ÅRGANG

**Konsert med lokalhistorisk lyd
På filmplakaten i 1935-36
Vølneberg skole 100 år
Historien om Valstad Café**

8. mai markering ved minnesmerkene

Lederen har ordet!

Årsmøte - forslag -valg

Årets årsmøte ble avholdt onsdag 29. mars i Kommune-styresalen på Sørumsand. Det var 35 stemmeberettigete til stedet og møtet ble trygt ledet av Svein Sandnes. Det hadde kommet inn 3 forslag til møtet. Lillian Mobæk fremmet forslag om godtgjørelse for tillitsverv. Hun foreslo at alle styremedlemmer og redaksjonen i Sørum-Speilet burde få en viss kompensasjon, da mange av oppgavene er svært tidkrevende og noen av de medfører utgifter for den enkelte. Etter en del diskusjon kom Svein Sandnes med følgende forslag til vedtak: Årsmøtet er villig til å gi en godtgjørelse. Styret behandler saken og sender et gjennomarbeidet forslag til neste årsmøte. Dette ble vedtatt.

Gro Langeland hadde sendt inn forslag om endring i vedtektenes §3. Medlemmer. Hun foreslo at punktet om støttemedlemskap utgår. Det ble vedtatt. Det ble også sendt inn forslag for æresmedlemskap. Der ble vedtaket at retningslinjer for æresmedlemskap sendes til styret for videre utredning.

Valget gikk greit for seg. Valgkomiteen hadde gjort en god jobb. Det ble gjenvalg på leder Elin Mørk, Vidar Harfallet rykket opp fra varamedlem til styremedlem, og vi fikk 2 nye varamedlemmer, Njål Foss fra Blaker og Even Woxen fra Sørumsand. Helge Seiertun fra Frogner tok gjenvalg som vararepresentant. Sånn sett er hele bygda vår med i styret. Ole Evensen og Thorbjørn Andresen tok ikke gjenvalg. Vi takker for innsatsen og håper at dere kan bidra på annet hold i laget. Etter årsmøtet ble det servert pizza, men siden alarmen går på huset kl. 21.30, ble det en litt hektisk avslutning på møtet.

8. mai-markering

Mai er en travel måned også for Historielaget. Som vanlig markerer vi 8. mai med blomsternedlegging på kirkegårdene våre samt på Blaker Skanse, og det er Historielagets 8. mai-komité som besørger dette. Disse er med der: Historielagets leder, Dag-Einar Hellerud og nytt medlem Halvard Evensen Merlid. Det kom et forslag om at vi skulle invitere 7. klasse elevene på Sørum skole til bautaen ved Sørum kirke siden det er såpass nære at de kan gå dit. Kanskje kan vi høre til neste år om det kan være aktuelt. For de andre skolene blir det dessverre for langt uten busstransport.

Skoleelever på Slora Mølle

Også i år har Historielaget hatt samarbeid med Den kulturelle skolesekken i Lillestrøm kommune. I begynnelsen av mai var alle 8. klassene fra Bingsfoss og Frogner skoler invitert til Slora mølle hvor temaet var «Fra hånd til maskin.» Klassene blir delt i 4 grupper hvor temaene er: Fra korn til mel, Livet på mølla, Arbeid og kulturminnevern og Vannkraft og energi. Her får elevene innføring i noe som var ukjent ved skoledagens begynnelse, men som ga dem nye opplevelser i løpet av dagen. Vi er også så heldige at vi har fått til et samarbeid med Blaker Bygdekvinne-lag. Når det er spisepause kommer bygdekvinne-lag med skredmjølsgraut. Det er grøt laget av mjøl som blir til overs under kverninga. Dette er noe elevene aldri har smakt før, så det er litt blandet mottakelse, men noen kommer tilbake og ønsker litt påfyll.

Klare til å ta i mot elever på Slora Mølle. Fra venstre: Elin Mørk, Bjørn Undrum, Mag-nar Olsen, Hans Bjørge, Vidar Harfallet, Håkon Sann, Even Woxen og Aud Hagen.

Andre er kanskje ikke like entusiastisk, men alle har prøvd. En stor takk til både Blaker Bygdekvinne-lag og dugnads-gjengen på Mølla, som alltid stiller opp og gir de unge en innføring i et liv de ikke visste noe om før de kom.

Gammeldags skole på Vølneberg

I slutten av måneden var det igjen duket for Gammeldags skole på begge Vølneberg-skolene. I år var igjen Vølneberg vevring med til stor glede for ungene. Der får ungene greie på at ull blir til klær. De karder og spinner, de ser hvordan en rokk fungerer og at ull blir tråd, og til slutt får de prøve seg ved veven. Ellers får de innføring i gammeldags skole med blant annet å skrive med blekk og penn, noe som er helt nytt for unger som i dag er mer vant med å trykke på knapper. I tillegg vises gammel hesteredskap og ungene får prøve hvordan det var å vaske klær i kaldt vann i sinkbalje og vaskebrett. Å male kaffe med gammeldags kaffekvern er også populært. Likevel er vel det ungene gru-gleder seg mest til, er å få ei skje med tran og en bit med kålrot, men det hører med. Både tran og kålrot hørte med da jeg gikk på skolen og personlig syns jeg det er synd at ungene ikke veit hva kålrot er. Kanskje skulle vi utfordre noen besteforeldre der ute til å servere kålrotstappe neste gang barnebarnet er på besøk?

Mange av dere savner kanskje både medlemsmøter og rusle-turer, men vi har rett og slett ikke rukket det dette halvåret. Kanskje kan noen av dere melde dere som frivillige slik at vi kan få det til etter sommeren? Det er bare å ta kontakt.

Våren har vært kald og vindfull. Nå håper vi at juni kommer med både varme og regn når det trengs.

Ønsker dere alle en fin sommer.

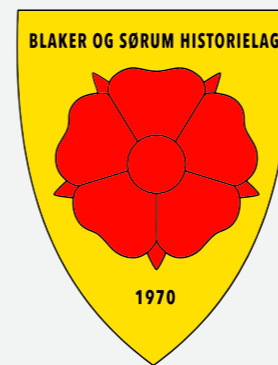
Elin Mørk

Slora Møllens Dag

Slora Møllens Dag blir i sommer holdt søndag 20. august kl. 12 -16.

Det blir underholdning av Sørum leikarring og Glommabredden.

Mer informasjon på hjemmesiden vår.

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Anne-Marie Lund – 477 57 261
Ingun Orderud - 995 14 523
Randi Fjørstad – 901 42 163

E-post

sorumhistorie@icloud.com

Adresse

Postboks 82, 1924 Sørum

Styreleder

Elin Mørk
Tlf.: 958 62 613
E-post: elin-hem@online.no

Kontonummer: 1321.08.05189

Hjemmeside

www.blakerogsorumhistorielag.no

Korrektur

Lillian Mobæk

Grafisk design

Jørgen Kirsebom

Opplag

600 eksemplarer
ISSN 1894-8154

Trykk

xide.no

Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven. Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller fotograf.

Forsidebilde:

Anne Grete Kampen tar i mot elever til en time på "nyskolen" på Vølneberg sammen med damene i Vevringen.

Foto: Jorunn Løvlie

Vølneberg vel inviterer til Tradisjonell feiring av St. Hans

fredag 23. juni

Grillene er varme fra kl. 18.00
St. Hans-bålet tenes kl. 19.00

Det blir salg av rømmegrøt, kaffe og kaker. Loddsalg med premieutdeling. Blaker og Sørum Historielag holder gamleskolen åpen. Ta med gode venner, godt humør og noe å sitte på.

**Sørum Bygdekvinne-lag og Blaker og Sørum Historielag
ønsker velkommen til**

Olsokfeiring på Vølneberg

lørdag 29. juli kl. 17.00

Program:

Åshild Kittelsen fra Museene i Akershus (MiA) kommer. Hun vil fortelle om museene, hvor de ligger, hva de viser fram, hva de ulike museene heter osv. Det blir leker for barna, og natursti for alle. Eva Reistad trio kommer. De vil synge og spille, også til allsangen. Det blir utlodning, og salg av rømmegrøt, kaker, kaffe og saft. Både gamleskolen og redskapshuset vil være åpne.

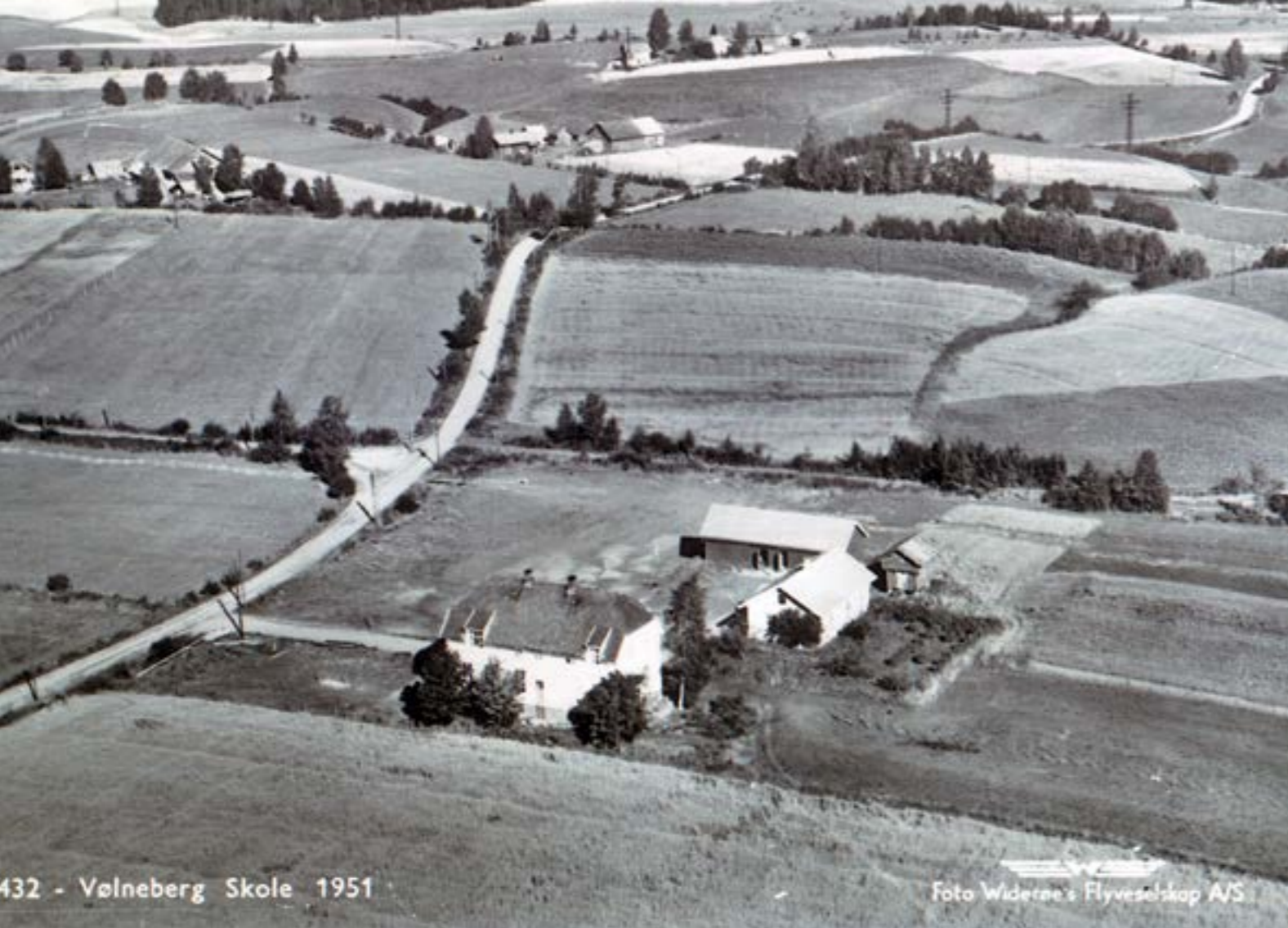
GRASROTANDEL – NORSK TIPPING

Grasrotandelen gir deg som spiller mulighet til å være med og bestemme hva noe av overskuddet skal gå til. Du kan selv velge hvem som skal få et beløp inntil 7% av din spillinnsats.

Hvis du ønsker å støtte arbeidet til Blaker og Sørum Historielag med din grasrotandel, er vi nå registrert med vårt organisasjonsnummer 984 252 994.

Innhold

Lederen har ordet	2	Historien om Valstad Café	10
Kommende Arrangementer	3	8. mai-markering ved minnesmerkene	14
Vølneberg skole er 100 år	4	På filmplakaten i 1935 og 1936	18
Konsert med lokalhistorisk lyd	6	Jakten på fortiden	24
Gammeldags skole	9		

432 - Vølneberg Skole 1951

Foto Widerøe's Flyveselskap A/S

Vølneberg i 1951: Flyfoto av Vølneberg skole og området rundt fra 1951. (Foto: Widerøe's Flyveselskap A/S)

Vølneberg skole er 100 år

Av Asbjørn Rolseth

I mars 2023 var det 100 år siden «nye» Vølneberg skole sto ferdig. I jubileumsåret er det fortsatt liv og røre i det gamle skolebygget, selv om det bare er ei uke i året det fylles med skolebarn. Ellers arrangeres det både St. Hans-feiring og juletreffest på skolen, som også leies ut til private tilstelninger.

Juletreffester, søndagsskole, St. Hans-feiring, revy, julemarked, skidag og ikke minst lystige velfester – det er bare noe av historien til Vølneberg Vel, til vanlig bare kalt «Velet». Det er Velet som eier eiendommen på 16 mål med skolebygget fra 1923. Resten av skoleanlegget på Vølneberg består av den eldste skolestua fra 1863 og et uthus, som eies av Blaker og Sørum Historielag.

Alle som bor i tidligere Vølneberg skolekrets er automatisk medlemmer av velforeningen, det vil si ca. 120 husstander. Vølneberg skole fungerer som en møteplass for naboer, familie og venner og har på den måten en viktig funksjon i lokalmiljøet. Drift og

vedlikehold er hovedsakelig basert på at innbyggerne stiller opp som styre-medlemmer, deltar på dugnader og ellers støtter opp om stedet på frivillig basis. Lekeplassen fikk en grundig oppgradering i 2020.

Vølneberg er et av få steder der det fortsatt arrangeres tradisjonell St. Hans-feiring, med bål, grilling, salg av kaffe og kaker, utlodning og leker for barn. Et populært tiltak som også trekker folk fra utenfor kretsen, med rundt 150 besøkende. Like tradisjonell er juletreffesten i januar, med gang rundt juletre og besøk av en «ekte» nisse. I juli er det Olsok-feiring, som arrangeres av Blaker og Sørum Historielag i samarbeid med Sørum

Bygdekvinnelag.

Vølneberg skole ble nedlagt i 1957, da elevene ble overført til Sørum skole. Det er ikke helt klart om Velet ble startet da eller enda tidligere, men sikkert er det i hvert fall at Velet fikk full disposisjonsrett / bruksrett til Vølneberg skole fra 1. januar 1980. Kjøpekontrakten med kommunen ble likevel ikke undertegnet før i november 1989. Velet måtte da punge ut med 100 kroner for å bli eier, i tillegg kom tinglysningsgebyr og dokumentavgift på 1700 kroner. Bare vekslepenger i forhold til alt som er påkostet bygget siden den gang, blant annet isolering av vegger, nye toaletter, ny takstein og ny utvendig trapp. Det er krevende og

VØLNEBERG NYE SKOLE: Skolen ble oppført av A/S Strømmen Trevarrefabrikk i 1923. Bildet er tatt fra sør. Trappeinngangen på denne siden er senere fjernet. (Foto fra «Sørum Herred. Bind 1», utgitt 1942)

kostbart å vedlikeholde et stort bygg som har stått i 100 år. Inntekter kommer fra utleie av lokaler, utleie av en leilighet i andre etasje, fra egne arrangementer og fra tilskudd. Vølneberg skole leies typisk ut til barnedåper, konfirmasjoner og selskaper, men også til møter og tilstelninger for eksempel i regi av Sørum Bygdekvinnelag og Sørum bygdeungdomslag.

Deler av skolen har i årenes løp hatt ulike leietakere, blant annet Heimevernet, Sørum Musikklag og Vølneberg barnepark, men det er vevdamene som har hatt tilhold her lengst. Tidlig på 1980-tallet startet en gruppe damer i grenda opp Vølneberg Vevring, som fikk leie et tidligere klasserom i andre etasje. I det rommet var det en scene, der det i sin tid foregikk både revy og juleforestillinger. En stund ble rommet også brukt som øvingslokale for en rockegruppe. Scenen ble revet for noen år siden for å gi plass til flere vevstoler.

Vevringen har fast vevdag hver onsdag, men mange av vevdamene er der også på andre dager. Medlemmene i Vølneberg vevring i 2023 er Helene Dahl (leder), Grete Egner, Karin Egner, Margaret Gundersen, Kari-Anne Huser, Anne Grete Kampen, Guri Kveseth, Jorunn Lillebergen, Berit Thue, Solveig Tveit og Grete Vahsen.

Siden 2005 har Blaker og Sørum Historielag arrangert gammeldags skole på Vølneberg, i samarbeid med Den kulturelle skolesekken i kommunen. Det er femteklassingene fra alle skolene i tidligere Sørum kommune som får oppleve gamle dager, med streng lærer i gamleskolen og utarbeid med hest og gammel redskap. Vevringen er også en viktig del av opplegget. I nyskolen viser vevdamene hvordan man før i tida lagde klær hjemme på gårdene, med karding, spinning og veving. I tillegg til vevstua i andre etasje, settes det også opp vever i et av de tidligere klasserommene i første etasje under skoleuka.

I jubileumsåret består styret i Vølneberg Vel av Ida Bøhler (leder), Rebekka Bond, Terje Fossen-Hellesjø, Tormod Nysveen, Siv Anita Bergum Pinløkken og Trond Strengelsrud, med Jan Ole Dahl, Anne Grete Kampen og Asbjørn Rolseth som varamedlemmer.

VØLNEBERG 2023: For alle som bor i den gamle skolekretsen, er Vølneberg Vel og Vølneberg skole et viktig møtested som betyr mye for samholdet i grenda. Foto: Asbjørn Rolseth

I låven lærer elevene om gamle landbruksredskaper.

Vølneberg Vevring: Tre ivrige medlemmer av vevringen, fra venstre Grete Egner, Kari-Anne Huser og Helene Dahl. Foto: Grete Vahsen

Vevringens medlemmer er kyndige formidlere om bruken av rokk og vev.

Glade musikanter i messingensemblet Stasen, Frogner. Foto: Magnar Osland

Konsert med lokalhistorisk lyd i Frogner kirke

Av Randi Fjørstad

Musikkorpset Stasen, Frogner pensjonistforening og Blaker og Sørums Historielag har samarbeidet om et spennende musikkprosjekt. Målet var en konsert i Frogner kirke med gammel musikk fra Sørums. Korpset Stasens dirigent, Magnar Osland, har samlet musikkstykkeene, bearbeidet og harmonisert stykkene fra et siffersystem til noter, og ikke minst arrangert melodiene for messingensemble. Denne musikken er en ukjent, men viktig del av kulturhistorien på Romerike.

Den 5. mars 2023 fyltes kirkebenkene i Frogner kirke, og Stasen introduserte oss for 23 gamle melodier fra Sørums. Svein Sandnes fra historielaget satte, med malmfull røst og god innlevelse, tilhørerne inn i hver enkelt melodis tekst. Tekstene på den tiden var nesten uten unntak både lange og dramatiske, fulle av intense følelser, lovnader om kjærlighet og trofasthet. Det endte ofte i avskjeder og sørgelige endelikt osv., men også med litt humor inn imellom, heldigvis.

Forhistorien

Det hele startet i 1870. Da kom folkemusikksamleren Ludvig Mathias Lindeman til Sørums for å registrere og skrive ned lokal musikk fra Sørums og Gjerdrum. Lindeman var hele livet opptatt av folkemusikk, som gjennom generasjoner hadde blitt overlevert muntlig. Den muntlige overleveringen gjør at det mange ganger er vanskelig å finne opphavet til både melodier og tekster. Takket være Lindeman så finnes det mye musikk og tekster som er bevart fra langt tilbake i tid. Han arbeidet planmessig med å samle melodier, skrive dem ned og gi dem ut med notefølge. Mange henvendte seg til ham, men han reiste også mye rundt i landet selv. Han oppnådde å få reisestipend fra universitetet – senere fikk han statsstipend.

Lindeman var komponist og en fremragende utøver og improvisator på orgel. I 1874 ble han f.eks. invitert til Royal Albert Hall i London da det skulle innvies et nytt orgel. Der spilte han i godt selskap med den kjente østeriske komponisten Anton Bruckner f. 1824, og det franske vidunderbarnet Camille Saint-Saëns, komponist og pianist f. 1835.

Lindeman ble født i Trondheim i 1812, men hans rike

musikalske liv og virke ble med Christiania som utgangspunkt. Han skrev store kirkemusikalske verker, og han tonesatte sanger og salmer, utgav koralbok og sørget for tonebilag til en rekke sangbøker. Han er f.eks. representert med hele 39 komposisjoner i Norsk Salmebok. Mange av salmene er blant de aller mest kjente og kjære, som f.eks.: «Kirken den er et gammelt hus» (tekst: Grundtvig), «Påskemorgen slukker sorgen» (tekst: Grundtvig), «Et barn er født i Betlehem» (latinsk tekst gjendiktet av Grundtvig) og «No livnar det i lundar» (tekst: Elias Blix).

Samlerferd til Sørums

Lindeman kom til Sørums i 1870. Han tok tog fra Christiania (Kongsvingerbanen åpnet i 1862) og det fortelles at han skrev ned den første visen allerede på toget til Fetsund. Over notene han tegnet ned har han skrevet: «paa trainet ved Fetsund». Og han fortsatte å samle viser på sin vei gjennom Sørumsand, Lørenfallet og Frogner. De som sang for ham var bl.a. Marte Martinsdatter Borgen, Lisa Fallet, Juliane Persdatter Nordby, Oline Hansdatter Solberg, Birte Nielsen Ask, Berte Maria D. Yssen, Amund Amundsen Fallet og Berthe Nielsen.

Svein Sandnes får blomster som takk for at han leste teksten. Blomstene deles ut av Odd Harald Sørensen. Foto: R. Fjørstad

Sistnevnte, Berthe Nielsen, sang en nyttårsvisen av presten Claus Pavels for Lindeman. Claus Pavels, som i sin tid var slottsprest på Akershus, sogneprest i Aker og endte som biskop i Bjørgvin, besøkte Søndre Sørums gård tidlig på 1800-tallet. Han var kjent for å delta i utstrakt selskapelighet både i og utenfor Christiania. Pavels var opprinnelig dansk, men studerte ved Katedralskolen i Kristiansand i 1785. Allerede i studietiden publiserte han poesi som vakte stor begeistring. Så det kan godt være at han etterlot seg en sang eller to under besøket hos «de tre enslige mostrene som regjerte på Søndre Sørums» da han besøkte dem ca. 1810-12. (I Sørumspeilet nr. 3-2020 står det en artikkel om Pavels besøk i Sørums).

Nyttårsvisen han «etterlot» seg i Sørums, hadde han imidlertid oversatt fra tysk, så den var ikke selvkomponert.

Men tilbake til Lindeman og hans samlerferd. I den gamle bygdeboken Sørums Herred bind 2 står Lindemans besøk omtalt under kapittelet «Musikkliv». Kapittelet er skrevet av Ole Mørk Sandvik, en prisbelønt norsk musikkgranser og samler av folke-minner. Han var den første som tok doktorgrad i folkemusikk med avhandlingen «Norsk folkemusik - særlig Østlandsmusikken». Det er med andre ord en ekspert innen faget som har uttalt seg i den gamle bygdeboken, og Sandvik skriver i kapittelet: «Lindemans ypperste kilde var den begavede Ole Andersen, forhenværende skolemester. Og hadde opptegneren (Lindeman) vært ute noen år før, ville han nok ha fått det meste av bygdas musikalske tradisjon hos han, men Ole Andersen var dessverre henfallen til drikk».

Lærer Ole Andersens bakgrunn

Ole Andersen (Merli), f. 1821 på Borgen i Ullensaker, arbeidet som

Foto: R. Fjørstad.

omgangsskolelærer i Sørums i over 20 år. Han var kjent som en usedvanlig flink, musikalsk og populær sanglærer.

Han komponerte neppe melodier selv, men var en god formidler av både tradisjonelle sanger og tidens sanger. Det han sang var både særegne melodier og varianter av andre kjente melodier. Etter hukommelsen skrev han ned melodier i et lite hefte. Han skrev ikke noter, men brukte siffertegn.

I de gamle bygdebøkene står det at nedtegnelsene ikke er kjent i Sørums. Dirigent Magne Osland har brukt mye tid på systematisk å samle opplysninger om bl.a. Ole Andersens nedtegnelser. I forbindelse med dette arbeidet besøkte han bl.a. Norsk Musikk-samling, og forteller at fra en av konvoluttene han undersøkte der falt det ut et lite hefte – det var Ole Andersens nedtegnelser av melodier. Der hadde Ole håndskrevet en rekke melodier, med et siffer-system utviklet for salmodikon. «Det var et spennende arbeid å oversette disse til vanlige noter», forteller Osland. En rekke av disse melodiene ble spilt på konserten. De øvrige (bl.a. Petter Dass-melodiene) finnes i Lindemans håndskrifter, som nå er i musikkmanuskriptsamlingen ved Nasjonalbiblioteket.

Ole Andersen kom fra en musikalsk familie, og det finnes nedtegnelser etter Ole som viser at han selv skrev annenstemmene og fikk elevene til å syngesvekselsang med presten fra alterringen. Selv sang han med fra orgelkrakken.

Mange av melodiene Lindeman skrev ned ble utgitt i hefter. Problemet var at han ga folkemelodiene ut for piano. Det passet dårlig for melodier som opprinnelig var laget for hardingfele, bukkehorn eller langeleik. Mange mente at musikken mistet mange detaljer og mye av sitt særpreg på grunn av dette, og Lindeman måtte tåle en god del kritikk.

Lindeman var opptatt av utdanning, og han startet i sin tid Christiania Organistskole, etter at myndighetene flere ganger hadde avslått hans anmodning om å ta ansvar for en musikkutdannelse i Norge. Organistskolen ble forløperen til Musikkonservatoriet, som senere ble avløst av Norges Musikkhøgskole. Den store konsertsalen i musikkhøgskolen bærer navnet Lindemansalen også i dag

Foran fra venstre: Trygve Anthonisen (tuba), Line Hexeberg (kornett), Karin Anthonisen (kornett), Guri Kvam (horn), Roy Petter Sorli (trommer/slagverk)

Bakre rekke fra venstre: Tobias Haug Odneessveen (trommer/slagverk), Helge Seiertun (euphonium), Lisbeth Monsen (fløyte), Odd Harald Sørensen (euphonium), Gry Marianne Holmbakken (fløyte), Rune Stenslet (kornett), Magnar Osland (dirigent).

Disse spilte også på konserten, men var ikke tilstede da bildet ble tatt: Trygve Bjørklund (kornett), Mona Bjørklund (trombone), Monica Rørbakk (kornett), Jenny Bjørdal (kornett), Svein Sobak (trommer/slagverk)

Ole var 49 år da han møtte Lindeman, og han hadde sluttet som lærer noen år tidligere. Da det ble innført en ny lov i 1860, som krevde at lærere måtte ta seminareksamen for å bli fast ansatt, fortsatte han som vikarlærer noen få år, men ga seg i 1864. Sandvik skriver at Ole måtte slutte fordi han drakk. Et par andre steder står det at Ole sluttet fordi han ikke tok lærerseminaret. Begge deler har nok bidratt til at lærerperioden tok slutt.

Ole bodde på gården Bakenga (gnr. 2 bnr. 7 - utskilt fra Nordre Merli). Han giftet seg med enken Karen Kristofersdatter i 1849. De fikk først datteren Olava i 1857, som døde som to-åring. I 1860 fikk de sønnen Karl August.

Karen hadde arvet Bakenga etter sin første mann, Pål Olsen. I 1858 ble Bakenga delt. Karen solgte deler av gården til en slektning av sin første mann. I 1866 solgte de hele gården, men fortsatte å bo på gården frem til Karen døde som 54-åring i 1874. Folketellingen 1875 viser at Ole bor i drengstua også da, og at «han ernærer seg ved bokbinderi og frivillige gaver». Han var også klokke-maker. Da sønnen

Karl August reiste til Amerika i 1881, ble Ole helt alene.

Salmodikon / psalmodikon

Ole Andersen omtales som en godt likt og særdeles inspirerende sanglærer. Han samlet og sang en rekke melodier, alt fra religiøse viser, blodige ballader og sentimentale skillingsviser. I tillegg var han kjent som en ypperlig forteller. Han var med andre ord en person med mange talenter.

På den tiden Ole var lærer, var det ikke bare å gå ut å kjøpe det man trengte. Det var helt nødvendig å være selvhjulpent. Og Ole var i høy grad selvhjulpent. Han laget selv instrumentet salmodikon, et instrument som bl.a. ble brukt til å styrke innøvingen av salmer.

Salmodikon er et strykeinstrument / et zitherinstrument. Det består av en enkel, flat, rektangulær trekasse (kan være i ulike størrelser). Kassen virker som resonansrom. Den har lydhu, et kromatisk gripebrett, og er opprinnelig konstruert for én streng, men det finnes eksempler med opptil 5 strenger. Når man spiller på instrumentet, ligger det på et bord, eller i fanget til den som spiller. Det spilles med bue.

Salmodikon, eller psalmodikon som det også skrives, ble konstruert i Danmark ca. 1820 av en lærer. Målet var å akkompagnere salmesang i kirker og skoler. Den norske musikeren og sanglæreren ved Katedralskolen i Christiania, Lars Roverud (f. 1776), innførte instrumentet til Norge i 1825. Ti år senere, i 1835, fikk han autorisasjon fra kirken til å benytte instrumentet i norske gudstjenester. Lars Roverud laget også et eget siffer-note-system til instrumentet. Han reduserte de danske skalaene til dur- og mollskala. Målet var at alle kirker som ikke hadde orgel skulle ha et slikt instrument til hjelp. På folkemunne fikk instrumentet navnet «salmedunk». Salmodikon ble etter hvert det viktigste sangpedagogiske hjelpemidlet i skoler, kirker og hjem. Lars Roverud reiste i flere år rundt i landet og underviste i bruken av instrumentet.

20 sanger fra Ole

Ole Mørk Sandvik er veldig opptatt av hvor synd det var at Lindeman ikke kom til Sørums tidligere, mens Ole Andersen ennå var i bedre form. Han skriver i bygdeboken: «Det var ikke

greit med denne usikre mannen. Lindeman gjorde hva han kunne. Han fikk ham inn til byen, og hjalp ham med klær. Men det var ikke råd med ham. Så Lindemann fikk for lite her».

På sin ferd gjennom Sørums og Gjerdrum samlet Lindeman 64 viser. Av disse fikk han mange av Ole Andersen. Sandvik skriver: «Ole Andersen sang hele 20 Petter Dass-melodier for Lindeman. Et par av dem tilhører et meget gammelt musikkmiljø, det ser en av tonearten – så også i Sørums har en altså merker etter middelalderlig stil».

Lindeman ga ut en rekke trykte utgaver/hefter av sine innsamlinger, men det han samlet i Sørums finnes kun i håndskrifter. Unntaket er de Petter Dass melodiene han tok med i sin Petter Dass-utgivelse.

Sandvik har også notert seg at Ole spilte på salmodikon, et han hadde laget selv til bruk i skolen. Skolesangen den gang dreide seg vesentlig om innøving av salmer, og Sandvik skriver:

«I et eksemplar av Choral-melodier for Psalmodikon, som Ole har brukt, ser vi at han har tilføyd understemmer, så han har fått til flerstemmig sang med skolebarna. Fru Karoline Torbjørnsrud – som var hans elev – fortalte at han var særlig flink med barna Bededag. Han stilte to barn på hver side av alterringen, og klarte på den måten vekselsangen sammen med presten. I tre svarsang-grupper ble «verssirkelen» på slutten av litaniet sunget. Ole sang alltid med fra orgelet ved hver gudstjeneste – også etter at han hadde måttet slutte som lærer. Han var svært glad i barn, og noe en kan se av diktet som ble sunget da han sluttet. På et gulnet blad står denne «Afskedssang» til melodien «Jeg har baaret lerkens vinge»:

***Saa er det da sidste Gangen
Du med os i Flok og Rad
Maner, lokker frem med Sangen
Mindet om vi sammen sad.***

***Sangen toned da saa gjerne
Om vaart Maal, vort Land og Folk.
«ungdoms Pris» og «Klara Stjerna»
Var vårt Hjertes varme Tolk.***

***Du slog an vaart Hjertes Streng
Du saa sikkert Tonen gav,
Tonen som skal lyde længe,
Dulme Døgnets Kiv og Kav.***

***Vaar det var, da første Gangen
Du kom hid med Sangens Magt,
Vaar det er nu Afskedssangen
Vidne skal om Vaarsæd lagt.***

***Naar du nu til andre Egne
Vender dig med Haand og Aand
Skal dog Mindet os omhegne
Som et fagert Rosenbaand.***

***Lad os skilles uden Klage
Haabe at Vi sees igjen
Mens toner Mindet drage
Mellem os – om ei i Pen.***

***Gid at Sangen Dig maa følge
Og forsøde Livets Gang.
Skjønheids Magt paa Tidens bølge
Huldt forene sig i Sang!***

***Saa Farvel da, kjære Lærer!
Tag vort bedste Ønske med
Som vi frem i Toner bære.
Tag vor Tak, vor Kjærlighed.***

Det hersker ingen tvil om at Ole Andersen var en skattet lærer, og at mye sang og musikkhistorie gikk tapt med ham. Men også mye har overlevd takket være hans evne til å gi musikk- og sangglede videre til de neste generasjoner, og at han faktisk møtte Ludvig Lindeman og sang for ham.

Ole forfrøs seg en vinternatt, da han ble liggende ute etter en rangel. Han døde kort tid etter, 66 år gammel i 1887.

Konserten

Det ble et skikkelig fint møte med Stasen, med musikken fra Sørums, sunget av lærer Ole Andersen og skrevet ned av Lindeman i 1870, arrangert av Magnar Osland 150 år senere, med tekster laget av Osland og lest av Svein Sandnes. Dersom konserten settes opp igjen senere så anbefales den!

Kilder:

Sørums Herred Bind 1
Sørums Herred Bind 2
Sørums bygdebok Bind 2
Magnar Osland
Helge Seiertun
Wikipedia

Kjerre og høyvogn står framme, og alt er klart. Tore Kampen kan snart ringe inn til time.

Dyp konsentrasjon i den gamle skolestua når det skal skrives skjønnskrift med penn og blekk.

Skulle ønske det var gammeldags skole oftere, det var gøy!»

Tekst og foto av Anne-Marie Lund

Utsagnet er kanskje ikke representativt for det alle femteklassingene følte etter dagen på Vølneberg, men uansett hyggelig å høre. Vi som jobbet der i år, var enige om at elevene oppførte seg eksemplarisk, de var høflige, blide og interesserte. Siste uke i mai var travel, men veldig hyggelig!

Noen unger koser seg mest når de får karde ull og spinne på håndtein eller veve, noen synes det er moro ute på jordet og kjøre hesten hesten eller vaske klær i sinkbalje, og noen synes det er spennende å prøve og skrive skjønnskrift med penn og blekk, og høre hvordan det kunne være på skolen for mer enn hundre år siden. En annerledes skoledag er et pusterom i hverdagen, og med varierte aktiviteter får alle oppleve noe de liker.

Takk til lærerne som fulgte elevene, takk til Den Kulturelle Skolesekken i Lillestrøm, og mest av alt: Takk til alle de frivillige som år etter år gjør i stand til denne uka og er sammen med ungene så de både lærer noe og har det gøy!

Disse bondene er «veteranere» på gammeldags skole. Fra venstre: Bjørn Tveit, Knut Ringereide, Odd Roar Stenby, Kåre Ormstad. Bak skimtes Elin Mørk.

Iskaldt skyllevann gir neglesprett, men det måtte de tåle i gamle dager.

Foto: Jorunn Løvlie

Til stor glede for alle var Vevringen på plass igjen i år. Margaret Gundersen og Grete Vahsen ønsker velkommen inn på nyskolen. Der venter kurver med ull, karder, rokker, håndteiner og vever.

Anne Hylland strikket denne kofta i 1966 av ull fra sauene hjemme på Hammeren. Faren klypte sauene, moren kardedet og spant, Anne strikket. Interessant for elevene å se et plagg som er helt hjemmelaget!

Veldig hyggelig når elever kommer bortom for å takke for en fin dag, rett før bussen skal ta dem tilbake til 2023.

Familien Valstad, tatt ca 1917. Foto: Stiftelsen Valstad Café

Valstad Café under restaurering

Historien om Valstad cafe

Tekst og foto av Ingun Orderud

De fleste som bor her i bygda, kjenner nok til Valstad Café. Men det er vel ikke alle som kjenner til historien bak, og hva som skal til for å ta vare på denne ærverdige gamle sveitservillaen. Her er historien om stedet, og alt som er gjort for å holde det ved like.

Familien Valstad

De første som holdt til her

Kittel Josef og Karen Othilie Valstad kom fra Valstad i Skedsmo. Han arbeidet som benkesnekker på Sørumsand Trevarefabrikk. Denne jobben hadde han i over 50 år, helt til han var godt over 70.

Familien fikk i 1910 kjøpt en tomt fraskilt gården Sennerud. Samme år ble en tømmerbygning, som antas å være satt opp første gang i 1880-åra, flyttet fra Skedsmo og satt opp igjen på Sørumsand. Det er sannsynlig at transporten foregikk ved at huset ble tatt ned, kjørt med hest og vogn til Strømmen stasjon og derfra med tog til Sørumsand. Igjen måtte det fraktes med hestetransport til tomten der det fortsatt står.

Familien etablerte seg på Sørumsand i løpet av året 1910. Foruten Kittel og Karen Othilie bestod familien av døtrene Beate f. 1908 og Sara f. 1909. Trygve ble født i 1915. Rundt 1920 flyttet også Karens foreldre hit og bosatte seg i ei lita kårstue nederst i hagen. Den ble revet høsten 2000.

Driftige kafevertinner

Arbeidet som benkesnekker ga neppe tilstrekkelig utkomme til å fø familien, så det tok ikke lang tid før kafédriften kom i gang. Det er funnet fakturaer fra så tidlig som 1911 som viser dette. Det må etter datidens forhold ha vært en betydelig drift de første årene. Som eksempel kunne man

i ulike epoker få kjøpt middag her, i tillegg til smørbrød, kaker, mineralvann og øl. 17. mai var spesialiteten hjemmelaget is. I de senere år hadde kaféen også betydelige leveranser av smørbrød til møter og andre aktiviteter på Sørumsand Verksted.

Valstad Café var den gang et viktig sted for sosial kontakt og møter på Sørumsand. Det kan nevnes at Sørumsand Idrettsforening ble stiftet her i 1917, og på 30-tallet bestyrte lærer Stokke en folkeboksamling i kafélokalene.

Karen Othilie var nok den som var ansvarlig for kafédriften, og hun ble omtalt som en dyktig dame.

I 1936 fikk hun hjertesvikt og falt død om på kjøkkenet, 51 år gammel. Beate og Sara, som da var i slutten av 20-årene, overtok så driften. Det var et hardt slag for familien da Sara døde av kreft i 1954.

Kafédriften fortsatte utover i 50-, 60- og 70-årene, men den ble vanskeligere etter at smalgangen over jernbanen ble stengt på slutten av 60-tallet. Da ble kaféen langt mindre tilgjengelig. Kittel døde 82 år gammel i 1965, og det gjorde også at driften ble redusert. Det siste regnskapsåret var i 1980, og da hadde det på slutten vært ren kioskdirift for gamle kafégjester og bekjente.

Folk som var kunder i kiosken på den tida kan fortelle at døra pleide å være låst, så de måtte banke på. Beate kom og kikket ut gjennom kikkhullet i døra, og det var visst ikke alle som fikk lov å slippe inn.

Trygve Valstad, en allsidig mann

Trygve Valstad hadde ordet i sin makt, og var i perioden 1938 -1958 fast korrespondent for Indre Akershus Blad. Han var kjent for sine grundige referater.

Senere drev han Sørumsand Avskrivningskontor og skrev av vitnesbyrd og attester m.m. Han laget også sanger til festlige anledninger som ble trykt på blekrosa eller lysegrønt papir.

Han skaffet seg moderne utstyr som spritduplikator og svertestensilerings-maskin. Alt dette foregikk på Trygves kontor i 2. etasje. Etter hvert som den moderne fotokopi-maskinen overtok markedet på 80-tallet, ble det nok liten aktivitet på Valstad Avskrivningskontor.

Trygve Valstad døde i 1. januar 1997 som den siste i sin slekt. Søsteren Beate var død kort tid i forveien. Nes skifterett overtok dødsboet, og da det ikke ble meldt inn noen krav, var staten å betrakte som enearving.

Valstadfamilien hadde stor sans for det som ble skapt av tidligere og egen generasjon. Papirer og gjenstander ble tatt vare på med verdighet og respekt. Takket være dette representerer denne eiendommen med innbo og løsøre snau 90 år med unik Sørumsandhistorie.

Alle papirene, inkludert bilder, brev og dagbøker m.m, dokumenterer denne tidsepoken og lokalhistorien til glede for senere

Inne i huset er det mye som forteller om livet der før. Tulipanene ved kjellervinduet forteller litt om alt som blir gjort for å ta vare på stedet nå.

generasjoner.

Kafélokalet med tilhørende innredning og utstyr er bevart intakt slik søskenparet Beate og Trygve ønsket at det skulle være.

Stiftelsen Valstad Café Hvordan sikre at stedet blir tatt vare på?

Blaker og Sørum historielag så tidlig at dette var en eiendom av spesiell historisk verdi, og laget tok derfor kontakt med bostyrer og meldte sin interesse for å overta eiendommen som var taksert til 363.500.

Historielaget hadde ikke økonomisk mulighet til kjøp, så de tok kontakt med Sørum kommune om et mulig samarbeid. Kommunen stilte seg positiv, og 31. juli 1997 inngikk kommunen kjøpsavtale etter takst.

I oktober 1997 opprettet kulturutvalget et interimsstyre med mandat å utrede eierform, driftsform og driftsøkonomi, og oktober 2000 vedtok kommunestyret opprettelsen av Stiftelsen Valstad Café.

Arbeid, utfordringer og økonomi

I 2003 fikk stiftelsen bidrag fra Blaker

Sparebank til å kjøpe tilbake nedre del av hagen, som var fraskilt som boligtomt av Sørum kommune for å finansiere kjøpet av eiendommen. Dermed ble hele den opprinnelige eiendommen i stiftelsens eie.

Stell og vedlikehold av hus og hage kan være en krevende oppgave. Gjennom stor dugnadsinnsats ble huset skrapet og malt utvendig på begynnelsen av 2000, og garasjen ble restaurert.

I garasjen sto forresten en Nash 1929-modell. Den ble overdratt vederlagsfritt til Stiftelsen Urskog-Hølandsbanen, på betingelse av at den skulle forbli på Sørumsand. Dette bekrefter at Valstadfamilien tok godt vare på alt, og at det er viktig at noen fortsatt gjør det.

Driften av stiftelsen har gjennom alle år vært tuftet på dugnad, men administrasjon og vedlikehold er likevel betydelige utgiftsposter. Det går akkurat rundt økonomisk takket være inntjening på utleie, arrangementer og servering, tilskudd fra kommunen og andre gaver. Venneforeningen «Valstad Cafés Venner» bidrar også med hyggelige tilskudd.

I 2014 fikk stiftelsen tildelt kr 285.000 fra Sørum kommunes fond for samfunnshus. Dette ga mulighet til en høyst nødvendig fornyelse av det elektriske anlegget og installering av brannalarm med sensorer i alle etasjer og direkte melding til 110-

sentralen. Lyset styres fortsatt av det gamle anlegget, slik at det museale uttrykket er bevart.

Det ble også engasjert en spesialist på restaurering av antikvarisk murverk, og røykrørinnføringer i pipe og brannmurer ble restaurert med tidsriktig mørtel og murstein. Det er fortsatt behov for noe rehabilitering av pipeløp og ovner, så det gjelder fortsatt fyringsforbud for de flotte vedovnene i huset.

Nord- og østfasade på huset ble igjen malt i 2016.

En vesentlig aktivitet for stiftelsen er utleie og utadventd virksomhet. Flere rom i 2. etasje har vært utleid til forskjellige aktører. Trygves gamle rom blir for tiden leid ut til systue.

I tillegg kommer møter, jubileer, minnesamvær og andre typer sosiale samlinger både inne og i hagen. Stiftelsen har opp

8. mai 2023 ved Sorum kirke: Fra v. Dag-Einar Hellerud, Elin Mørk, Ole Evensen, Halvard E. Merlid, Kåre Böhler.

Blaker Skanse: Fra v. Dag-Einar Hellerud, Elin Mørk, Thorbjørn Andresen, Halvard E. Merlid.

Blaker kirke: Dag-Einar Hellerud leser navnene på bautaen.

Frogner kirke: Gravsteinen til Knut Tornaas t.v., satt opp i 1958, t.h. Sigrid Tornaas' gravstein.

Mange var møtt fram ved Frogner kirke.

Alle foto Lillian Mobbæk

8. mai-markeringer ved minnesmerkene siden frigjøringen

Tekst av Lillian Mobbæk med stor hjelp fra Kåre Petter Hansen Hammeren (K.P.) og Dag-Einar Hellerud. K.P. har samlet mange historiske artikler fra Indre Akershus Blad og Akershus Arbeiderblad, som vi har lov til å bruke.

Det har siden 1945 vært årlige markeringer ved minnesmerkene, og litt større samlinger ved runde tall. I denne artikkelen er det funnet fram mye historisk materiale fra gamle lokalaviser.

8. mai-komiteén i Blaker og Sorum Historielag har siden 2011 lagt ned blomster ved minnesmerkene i bygda, gjort mulig av minnefondet som Borger Hansen opprettet da, og som forvaltes av Historielaget.

Borger Hansen har ellers støttet disse minnemarkeringene helt fra 1985.

I 2011 besto 8. mai-komiteén av Kaare Olaf Svarstad (1927-2022), Haakon Sandbraaten og Dag-Einar Hellerud.

Haakon Sandbraaten har nå gitt seg, men Dag-Einar Hellerud er fortsatt med. Leder av Historielaget er også med, og Halvard Evensen Merlid er nytt medlem i komiteén. Kåre Petter Hansen Hammeren, donators sønn, representerer donator sammen med 8. mai-komiteén.

Av plasshensyn i Sorum-Speilet ligger en del stoff i denne artikkelen på Historielagets hjemmeside. Se www.blakerogsorumhistorielag.no/

minnesmerker/

Når startet disse minnemarkeringene, og hvem var med?

Dag-Einar Hellerud har helt siden guttedagene vært med sin far Olaf Hellerud (1916-2005) rundt i Sorum og Nes og lagt ned blomster. Olaf var krigsfange, og etter krigen med i «Fangeforeningen», der Olav Gulbrand-

Dag-Einar (t.v.) og broren Tore-Petter ved Sorum kirke, antagelig i 1970 ved 25-årsjubileet.

sen var formann. «Fangeforeningen» kjørte rundt hver 8. mai i følge med foreningen i Nes, og besøkte de tre bautane i Sorum samt Bodding kapell og minnesmerket i parken ved Årnes.

Dag-Einar har et bilde som viser han (t.v.) og broren Tore-Petter ved Sorum kirke, antagelig i 1970 ved 25-årsjubileet.

1941 – Minnesteinen ved Sorum kirke

Den ble tillatt reist i 1941, da med to navn inngravert: Arthur Olsen Julton (1903-40), og Halvard Merlid (1916-40). Det var Sorum Bygdeungdomslag som fikk reist denne steinen. Øverst på steinen står det «Til minne om våre soldater som falt i kampen for fedrelandet», og på baksiden «Reist av bygdefolk i dyp takknemlighet».

K.P. har funnet noen gamle bilder fra avdukingen i 1941, som sokneprest Ole Lunder foretok. Der er det rene norske flagget brukt, visstnok etter søknad.

13. oktober 1946

– Avduking av bautaen ved Blaker kirke (Indre Akershus Blad)

Trond Bjerke og Jomar Nybø falt i krigens første dager, og Olav Sørnes døde i konsentrasjonsleir i Tyskland. Professor Worm-Müller foretok avdukingen.

Det var vakkert høstvær, og høytids-

stunden ble innledet med en kort gudstjeneste i Blaker kirke, hvor prost Kleppstø talte ut fra Johannes Evangelium 12, 26. «Om noen er min tjener, han følge meg, og hvor jeg er, der skal også min tjener være, om noen er min tjener, ham skal Faderen ære».

– Når vi i dag kan leve og puste fritt i vårt eget land, sa prost Kleppstø, og vite at den jord vi går på er vår egen, så er det først og fremst et stort under som vi skylder å takke Gud for.

– I dag er vi samlet for å avduke minnesteinen over dem som falt i krigen her fra Blaker. Det er vemodig å tenke på at de måtte gi sitt liv for fedrelandet. Vi kunne undt disse kjernekarere å oppleve befrielsens stund som vi andre. Når vi sier at de døde for at vi skulle få leve i et fritt land, så sier vi noe som vi i grunnen ikke forstår rekkevidden av. Vi kjenner oss bare så små overfor dette. For dem som gir livet, gir jo alt. Men disse 3 unge menn er Blakerbygdas heder og krone. Vi har villet gjøre hva vi kunne for å hedre deres minne, og gjøre deres minne levende for denne og kommende slekter ved å reise den minnestein som står her utenfor kirken.

Kleppstø avsluttet sin tale med med å si at Blaker menighet er takknemlig fordi denne steinen er satt på kirkens grunn. Så ble første og siste vers av fedrelandssalmen sunget, og alle samlet

Avduking ved sokneprest Ole Lunder

Sorum Herredstyre bevilget i 1947 enstemmig kr 600,- «til fullførelse av bautastein til minne om samtlige under krigen falne fra Sorum».

De 6 andre navnene ble inngravert: Thorleif Leonard Andresen, Gunnar Gundersen, Erling Georg Foss, Simon Gabriel Watterud, Ole Larsen og Rolf Halfdan Eid.

seg ved bautaen. Professor Worm-Müller holdt tale og foretok avdukingen. Flere pårørende la ned blomster, Fossegripen sang.

Les mer på hjemmesiden.

14. mai 1947 (Indre Akershus Blad)

Festlig utdeling av merker og diplomer til H.S. i Aurskog, Sorum og Blaker. Områdesjef dr. Fonnelop redegjør for organisasjonens tilblivelse og oppbygging.

Milorg i Aurskog, Blaker og Sorum hadde fredag fest med utdeling av diplomer og merker på Festiviteten, Sørumsand. Jegere og befal fra distriktet var møtt tallrikt fram. Avsnittsjef Tveiten fra Lillestrøm, «Georg» alias Ernst Eng, lærer Straumsheim og kontorsjef Herzenberg var spesielt innbudt.

Festen ble åpnet av løytnant Nafstad, som ønsket forsamlingen velkommen, og ga ordet til områdesjefen, dr. Fonnelop, som holdt en manende tale hvori han gjennomgikk det illegale arbeidet og organisasjonens utvikling fra dens første spe begynnelse til krigens slutt.

- Kjære HS-kamerater. Kjære lotter, sa dr. Fonnelop. Tidens hjul svinger raskt. Det er 7 år siden de tyske horder trengte inn i landet, og det er 2 år siden de ble slått og jaget ut igjen. Vi har alt hatt 2 års fred og i de 2 år har vi hatt mange gleder og mange skuffelser. Jeg håper at det er en like stor glede for dere som for meg at vi kan møtes igjen og minnes en periode av vårt liv som for de fleste av oss var den rikeste og største tid vi har hatt. Først det hemmelige, farlige og spennende å arbeide i en trang og vanskelig tid med stengsler og tyskere og nazister på alle kanter, så omslaget til fred og frihet med den stemningsbølge og jubel som veltet fra landsende til landsende. Og under dette kom så vårt arbeide for å holde orden og skape ro for derved å føre land og folk fra ufrihet, usikkerhet og nød, til orden, frihet, trygghet og gode tider. Jo, det var store dager.

Les mer på hjemmesiden.

1950 – Fra Sørums Herredstyre

(Indre Akershus Blad)

Sørums Bygdeungdomslag ber kommunen overta bautasteinen ved Sørums kirke. Herredstyret besluttet å motta tilbudet med takk. Det forutsettes imidlertid at Bygdeungdomslaget påtar seg tilsynet med stedet, og sørger for at det til enhver tid holdes i den stand som er dette minnesmerke verdig.

8. mai 1960

(Indre Akershus Blad)

Gripende minnehøytidelighet ved de falnes bauta i Sørums. En stor menneskeskare høytideligholdt frigjøringsdagen.

Fra alle deler av kommunen var folk møtt opp for å minnes dem som ga sitt liv for et fritt Norge. Høytideligheten begynte med at hornmusikken spilte «Gud signe vårt dyre fedreland». Deretter var det kransepålegging. Obertløytnant Julton i Flyvåpenet la ned krans på vegne av tidligere fanger, og holdt en kort minnetale hvor han

minnet om dagens innhold og den innsats krigens ofre hadde gjort. Det ble så lagt ned blomster fra Heimevernet ved A. K. Løfsgård og blomster fra speiderne ved Kari Egner. Hornmusikken spilte «Norge vårt Norge» og deretter leste fru Gulbrandsen Nordal Griegs gripende dikt «De beste» med stor innlevelse og varme. Liv Mette Gulbrandsen leste Arnulf Øverlands dikt «Flagget» på en vakker måte. Høytideligheten ble avsluttet med «Ja, vi elsker».

Den store forsamlingen som var møtt fram i det fine været var stemt til høytid, og det ble en gripende minnestund ved den vakre Sørums kirke. Nettopp på en slik vårdag hvor livet igjen bryter fram etter en lang vinter, var det riktig og minnes dem som ga sitt liv for et fritt fedreland, og ofret seg for at våren igjen skulle komme til Norge.

8. mai 1965

(Akershus Arbeiderblad)

- Om noen tvilte på nytten av motstanden under krigen, er det iallfall i dag helt klart for oss hvor nødvendig det var aldri å gi etter, sa skolestyrer Stortrøen bl.a. i sin tale ved bautaen i Blaker. En avdeling av hjemmestyrkene og HV i Aurskog, Blaker og Sørums sto æresvakt ved bekransningen. På Husflidskolen var det bekransning av minnesteinen over falne Skansen-gutter.

Det var stor oppslutning om minnearrangementet for 8. mai, som Hjemmestyrkene og Heimevernet i Aurskog, Blaker og Sørums arrangerte på Blaker Skanse lørdag. Det var møtt fram mange både ved bekransningen av bautaen ved Sørums kirke ved områdesjef Terje Askvig, og ved Blaker kirke ved skolestyrer Stortrøen, og festsalen på Statens Husflidskole på Skansen var helt overfylt av tilhørere da tidligere områdesjef for hjemmestyrkene, Peter Fonnelop, ønsket velkommen.

Hovedtalen ble holdt av kaptein Ernst Eng, som deltok i kampene i Stavanger-området under krigen, senere kom til Sverige og omsider havnet i Skottland der han ble utdannet som våpeninstruktør. Han ble sluppet ned i fallskjerm over Eidsvoll nyttårsnatt 1944/45 og virket som instruktør på Romerike fram til frigjøringen. Kaptein Eng ga en dramatisk skildring av krigens realisme, men som en spesiell hilsen til de unge, sa han bl.a. «Tro ikke

at krig er noe man går til for å bli helter eller for å få medalje. Krig er bare noe vondt.»

Peter Fonnelop ga i sin tale en redogjørelse for hjemmestyrkens virksomhet i distriktet under krigen. Den første gruppen ble organisert allerede i 1940, men den ble rullet opp i 1942. To av medlemmene mistet livet og mange havnet i konsentrasjonsleir. I 1944 ble det så organisert en gruppe igjen.

Sørums Musikklag deltok i høytidelighetene ved bautaene, og det var medvirkning av skolekorpene fra Aurskog, Sørums og Sørumsand, en trio fra Sørums og sangkoret «Fossegrimen». Arrangementet ble avsluttet av Sørums ordfører, Josef Amundsen.

8. mai 1970

(Indre Akershus Blad)

2000 kroner i 8. mai-gave fra Sørums kommune til Krigsinvalideforbundet. Det som var en plikt har blitt et åk, sa ordfører Eriksen.

Fred og frihet er kostbare klenodier som en ikke får gratis. De eies ikke evig, og må verges og vernes, sa kveldens hovedtaler Peter Fonnelop da frigjøringsjubileet fredag ble markert med festaften på Bingsfoss ungdomsskole på Sørumsand.

Ordfører Edmund Eriksen overrakte Sørums kommunes gave til representanten for Krigsinvalideforbundet, Kaare Asbjørnsen fra Sørums.

Fonnelop avsluttet slik: - Det er mitt hjertens ønske at vi må slippe en ny krig, men skulle den komme, så håper jeg vi er beredt. Det kommer nå på hver enkelt av oss. Når det gjelder nasjonal og personlig frihet har jeg bare én resept, bare ett alternativ: Kjemp for alt hva du har kjært, dø om så gjelder. Det ble praktisert i årene 1940-45 med godt resultat for din og min frihet. Og så gleder vi oss over at Norge nå eier fred og frihet.

Les mer på hjemmesiden.

1985 - De falne i Blaker og Sørums hedres

(Indre Akershus Blad)

I morgen, fredag, skal hjemmestyrkene i Sørums, Blaker og Aurskog hedre de som falt i Norges frihetskamp. Det blir kransnedleggelse ved minnestøttene på kirkegårdene i Blaker og Sørums. 64 stykker skal delta på hjemmestyrkene,

område 1215s arrangement som går over hele morgendagen. På ettermiddagen blir det kransnedleggelse på Blaker kirkegård og litt seinere skal det legges ned krans ved minnestøtten på Sørums kirkegård. Blaker Sparebank, Sørums Sparebank, Bergen Bank, Jans Servisenter og T. & B. Hansen har støttet dette arrangementet. Alle er hjertlig velkommen til å delta på kransnedleggelsen.

8. mai 1985

(Akershus Arbeiderblad)

Hjemmestyrkene hedret sine døde. Gripende minnestund i Blaker og Sørums.

- Vi var nok ikke alltid klar over de farer som lurte i det organiseringen av motstandsbevegelsen grep om seg i våre bygder. Dette førte da også til at vi fikk oppleve tilbakeslag. I vårt område ble den første motstandsgruppen rullet opp av tyskerne våren 1942. Førte personer fra Sørums og Nes havnet i tysk fangenskap og ikke alle kom tilbake med livet i behold. En tok sitt eget liv under tyske forhør og en ble skutt, sa major Kåre Sæther i sin minnetale ved bautaen ved Sørums kirke da hjemmestyrkene i område 1215 hedret sine døde kamerater. - Vi er samlet for å hedre noen av de menn som under siste krig ga sitt liv for at vi og kommende slekter skulle få leve videre i et fritt og uavhengig land. Vi minnes dem i dag, 40 år etter frigjøringen i dyp takknemlighet, sa major Kåre Sæther. På vegne av Hjemmestyrkene i Sørums, Blaker, Aurskog og Nordre Høland la han ned krans ved bautaen.

Under minnehøytiden ved bautaen på Blaker kirkegård la Hjemmestyrkenes sjef i Blakergruppen på Rånåsfoss, Ditlef Roti, ned krans. - Vi minnes våre kamerater i dyp takknemlighet. Vårt håp er et liv videre i fred, og at vi aldri glemmer det som hendte 9. april, sa Ditlef Roti.

Takk til våre sponsor:

Romerike
Sparebank

// For deg og lokalmiljøet
rsbank.no

VED BAUTAEN PÅ BLAKER SKANSE I 1997: Fra venstre Tormod Sønderaal (1925-2013), Borger Hansen (1922-2010), Kåre Sæther (1926-2007). Inskripsjonen på bautaen var tydelig den gang.

Respektert områdesjef

Lege Peter Fonnelop, Sørumsand, var områdesjef i Sørums, Blaker, Aurskog og Nordre Høland. Han døde høsten 1973 og er gravlagt på kirkegården i Sørums.

- Vi hedrer og takker deg i dag, sa gruppesjef for Hjemmestyrkene i Aurskog og Nordre Høland, Chr. W. Wisbech da han på vegne av mannskaper i område 1215 la ned blomster på Peter Fonneløps grav.

- Han påtok seg oppgaven å reorganisere hjemmestyrkene etter den tragiske opprullingene i 1942. Døgnet rundt var han i arbeid, oppgaven vår enorm. Han sparte seg aldri. Derfor er det med beundring og respekt vi nå hedrer hans minne på 40-årsdagen etter frigjøringen, sa Chr. W. Wisbech.

Under minnehøytideligheten i Blaker og Sørums spilte Trygve Nafstads orkester. Det ble en gripende høytid der 64 av mannskapene fra hjemmestyrkene i området deltok.

Mange krigsminner

Hjemmestyrkene markerte ellers 40-årsdagen for frigjøringen med en sammenkomst i Meierigården Kro i Lørenfallet. Stabssjef for HS-området, oberstløytnant Ernst Eng, kåserte og fortalte om mange spennende episoder under arbeidet som våpeninstruktør i området. Han kom blant annet inn på sine «tokter» i distriktet som assistent hos dyrlege Jacob Roll-Hansen, nestkommanderende gruppesjef i Aurskog og Nordre Høland, og som dr. Peter Fonneløps «assistent» ved legebesøk. Oberstløytnant Eng takket fru Fonnelop for aktiv innsats og overrakte henne blomster med takk for all hjelp.

De 64 HS-karene pratet livlig om gamle minner fra krigens dager og Blaker Trekkspillklubb underholdt med feiende musikk. For alle ble det en minnerik kveld og en verdig markering av 40-årsdagen for frigjøringen av Norge.

Les mer om minnesmerker og 8. mai-markeringer på www.blakerogsorumhistorielag.no > Lokalhistorie > Minnesmerker

Flyfotoet over Sørumsand er ved Widerøe's Flyveselskap A/S (adm. v/ MiA)

På filmplakaten i 1935 og 1936 Mange fristelser på Sørumsand kino

Av Randi Fjorstad

I historielagets hus på Nordli ligger en liten bok med stive permer. Det er en kontrollbok for Sørumsand Kino. Den strekker seg over nesten 2 år, fra 27. januar i 1935 til 7. november 1936. Der er det nøye ført inn hvilke filmer som ble vist, antall forestillinger, hvor mange billetter som ble solgt, og hvem som kontrollerte og signerte for pengene.

Morsom lesning for alle som er interessert i film. Jeg ble faktisk ganske imponert over både tilbudet og antall besøkende. Dette var i de «harde 30-åra» med arbeidsløshet og lite penger, men mange fant veien til kinoen, unnet seg en time eller to med ren forlystelse, spenning eller åndelig oppbyggelse, alt etter hva kinoen bød på. Nå skal dere få høre litt om det jeg fant.

Men først litt historikk

Den første kinoen i Norge ble åpnet i 1904 i Kristiania. Den ble raskt populær, ikke minst i den voksende arbeiderklassen. De første norske filmene så dagens lys noen få år tidligere, rundt år 1900. Det første tiåret besto filmene av korte reportasjer.

Omreisende filmframvisere sørget for at folk over hele landet fikk se levende bilder, blant annet fra Holmenkollrennet, Bergensbanen og det store øyeblikket da kong Håkon steg i land på norsk jord i 1905. Dette var dokumentariske filmer.

Den første norske fiksjonsfilmen ble laget i 1906 og het «Fiskerlivets farer» (også kalt «Drama paa Havet»). En fiksjonsfilm er en oppdiktet fortelling. «Fiskerlivets farer» var en ca. 6 minutter lang film, som handlet om en fisker som mistet sønnen sin på havet.

Fra 1910 kunne man se filmer som «Den hvite slavehandel» og «Under forvandlingens lov». Dette er eksempler på det man kalte attraksjonsfilmer. Miljøet var som regel hentet fra overklassen, og filmene fremsto som lett erotiske. Man la vekt på å vise attraktive scener mere enn å holde fremdrift i selve fortellingen. Lange dansesekvenser var f.eks. populære innslag.

«Under forvandlingens lov» er den eldste bevarte norske spillefilmen vi har. Den halv time lange stumfilmen handler om utroskap, hevsn og forsoning mellom to ektepar, og helt til slutt: «Ægteskabets triumf».

I 1913 ble Statens filmkontroll og kommunal kinodrift opprettet. Samme år vedtok Stortinget «Lov om offentlig forevisning av kinematografbilleder». Statens filmkontroll fikk ansvaret for å

godkjenne alle filmer som skulle vises offentlig. I 1919 ble den kommunale kinodriften samordnet i Kommunenes Filmcentral, som sørget for kjøp og distribusjon av filmer over hele landet.

Rundt 1920 ser en ny generasjon norske fiksjonsfilmer dagens lys. Forteller-teknikken blir mer avansert, fortellingen / historien får mere plass og spilletiden øker. Innen filmbransjen blir denne perioden sett på som et paradigmeskifte. Vi fikk filmer som «Fante-Anna» (1920, varighet 1,5 time) og «Glomdalsbruden» (1926, varighet 1t og 15 min.). Filmene hadde et sterkt nasjonalromantisk og nostalgisk preg.

I 1921 ble det fastsatt aldersgrense for enkelte filmer som man mente ikke var egnet for mindreårige. Filmsensuren skulle verne befolkningen mot moralsk forfall. Kinoloven inneholdt også en bestemmelse

om at alle som ønsket å drive kino måtte ha konsesjon/tillatelse fra kommunen. I de fleste tilfeller ga kommunene denne konsesjonen til seg selv.

Når vi kommer til 1930-tallet får filmene et mer realistisk og hverdagsnært preg.

Og ikke minst kom den første norske lydfilmen. Det var «Den store barnedåpen» (1931) basert på Oskar Braatens skuespill. Regien var ved Tancred Ibsen. Samme mann sto bak filmsuksessene «Fant» (1937) og «Gjest Baardsen» (1939). Lydfilmen stilte store krav til skuespillerne. I tillegg til å spille, måtte de snakke. Det var flere stumfilmstjerner som ikke greide den overgangen. I 1932 ble produksjonsselskapet Norsk film AS etablert, og det ble samtidig bygget filmateljé på Jar.

Med i det historiske bakteppe hører også at filmen «Sallie Gardner i galopp» fra 1878 lenge ble regnet som verdens eldste filmer. Den var imidlertid satt sammen av bilder tatt med flere fotoapparater og ikke filmkamera. Senere er det dokumentarfilmen om «Arbeiderne som forlater Lumière-familiens fabrikk», filmet i 1895, som regnes som verdens første film. Filmen ble laget av brødrene Lumière. Den aller første fargefilmen som ble laget så dagens lys i 1914 og het «The World, the Flesh and the Devil». Den blir omtalt som relativt primitiv i fargene.

Publikum i Sørum - hvem var de?

Folketellingen 1930 viser at det bodde ca. 680 personer på det området som ble kalt Sanden. Sanden dekket hele den delen av gamle Sørum prestegjeld som ligger sør og øst for Glomma. Av de 680 bodde ca. 550 på det som utgjorde tettstedet Sørumsand, og som hadde sterkest vekst fra 1900-tallet og frem mot folketellingen i 1930. Hvor mange som bodde i områdene 5 år senere vet jeg ikke eksakt, men tall fra 1930 gir oss en grei pekepinn på det potensiale som fantes i 1935-36.

Årene 1935 og 1936 tilhører det vi kaller «mellomkrigstiden» (1918-1939) og «den store depresjonen» med prisfall, produksjonsfall i industrien og nye rekorder innen arbeidsledighet. Året 1933 blir sett på som aller verst, med en arbeidsledighet vintertid på opptil 40%. Krisen rammet først og fremst det brede lag av befolkningen i form av arbeidsløshet, og i jordbruket mest i form av gjeldsbyrde. Befolkningen i Sørum arbeidet stort sett innen landbruk og lensarbeid. Men også andre yrker var godt representert, spesielt blant de som bodde «sentralt» på selve Sørumsand. Der hadde

Filmplakat av Niels Røhder -
Vist med tillatelse fra BONO2023

man både snekkerfabrikk og mekanisk verksted, som greide seg godt gjennom kriseårene.

Fra 1933 begynte konjunktorene å stige igjen, og man kom gradvis ut av krisen. Selv om utviklingen var nokså ujevn i forskjellige næringer var det optimisme blant folk. Regjeringen økte bevilgningene sterkt til sysselsettingstiltak, det ble innført arbeidsløshetsstrygd, alderstrygd, en utvidelse av syketrygden og ni dagers ferie. Kringkastingen ble opprettet allerede i 1925, men det var særlig fra midten av 1930-årene at antallet radioapparater økte blant det brede lag i befolkningen. Film og kino ble stadig mer vanlig. Reklamen gjorde sitt inntog.

Publikum i Sørum var med andre ord klare for gode opplevelser etter en lang, og vanskelig mellomkrigstid. Skulle man på kino gikk det godt an å ta tog fra både Rånåsfoss, Blaker og Fet til Sørumsand. Og man syklet! Publikumpotensialet var med andre ord større enn folketallet på Sanden og Sørumsand alene.

Sørumsand kino ser dagens lys - i Framhuset

Det var Sørumsand og Omegn Velforening som startet med kinodrift på Sørumsand.

Formålet var at overskuddet av driften skulle finansiere gode formål på Sørumsand og andre steder i kommunen. Noen år senere, da velforeningen startet Folkebadet i Festivitetsens kjeller, var det overskudd fra kinodriften som var bærebjelken.

Den 25. september 1934 skrev formann K. Stokke i Sørumsand og Omegn Vel følgende til Sørum herredstyre:

«For det tilfelle at det skulde bli flertall på medlemsmøte i Sørumsand og Omegn Vel for å gå i gang med kinodrift for å få inn penger til forskjellige formål som brandvern o.s.v., tillater styret for nevnte forening sig å søke det ærede herredstyre om at dette frafaller avgiften.

Da man ellers neppe kan påregne netto, og overskuddet i sin helhet går til gode formål på stedet – og dermed innen kommunen, håper vi dette er motivering nok for ansøkingen.

Ærbødigst K. Stokke

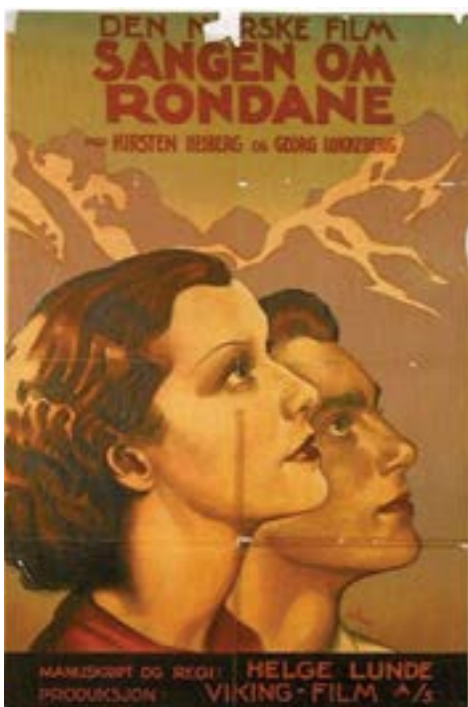
Form. i S.sand og Omegn Vel. »

Søknaden ble returnert til Velforeningen med følgende påskrift på baksiden:

«Nærværende blev behandlet i herredsstyrets møte den 6. oktober som sak nr. 103, hvor der fattedes saadan beslutning erst.: Innvilget for 1934. Undertegnet av SØRUM formandskap 8/10-34 v/ B.S. »

Sammen med disse papirene følger et skriv datert 10. januar 1935. Det referer en telefonsamtale mellom sorenskriveren og lensmannen:

«Sorenskriveren konfererte pr. telefon med lensmannen angående drift av kinoen og mulig avgiftsfrihet inntil videre, idet spørsmålet herom efter politivedtektenes §§10 og 11 henhører under lensmannens avgjørelser. Lensmannen synes å være enig i at saken henhører under ham alene uten å vedkomme herredsstyret eller formannskapet, likesom han også synes å være enig i at Velforeningens forestillinger gis i

veldedig øiemed og derfor kan fritas for avgiftsbeleggelse (politivedtektenes §11, 2.ledd)».

I protokollen på Nordli står det ikke noe om i hvilket lokale filmene blir vist i 1935. Men en kontrakt datert 22. januar 1935, som også ligger på Nordli, viser at lokalet «Fram» ble brukt som kino disse årene. Kontrakten er undertegnet av Sørumsand Sangforening som utleier og Sørumsand og Omegn vel som leier.

Lokalet sto der parkeringsplassen mellom bensinstasjonen og Bingsfoss ungdomsskole ligger i dag. Huset ble plassert der en gang i 1920-årene, flyttet fra Glabakk på Lystadmoen. I Sørum bygdebok (Bind 3) står det at huset var arbeiderbevegelsens hus og ble kalt «Fram-huset». Det hadde en større sal med scene som ble brukt bl.a. til revyer.

Den gamle kontrakten har følgende ordlyd:

«KONTRAKT mellom Sørumsand Sangforening, nedenfor kalt S.S. og Sørumsand og Omegns Vel, nedenfor kalt S.V.

- 1) S.S. utleier sitt lokale «Fram» til S.V. for kinodrift.
- 2) Leien settes til kr. 15,- pr. aften som blir å erlegges etter siste forestilling hver gang. S.S. har rett til å ha en representant tilstede gratis.
- 3) S.V. setter selv benkene på plass, men renhold og oprydning etter forestillingen foretas av S.V.
- 4) S.V. må selv fyre op i lokalet for hver forestilling, men brendsel holdes av S.S.

- 5) S.S. holder 500 watt lys, og det som trenges over dette må S.V. selv bekoste.
- 6) S.V. kan benytte lokalet søndage og fredage etter ønske, men må vike plass de søndage idrettsforeningen skal avholde skiseksa (et par ganger om året).
- 7) comcocomp på verandaen. For dette arbeidet kan S.V. benytte lokalet avgiftsfritt 4 kvelder.
- 8) Det innrettede maskinrum forblir S.V.'s eiendom, og kan om ønskelig fjernes av S.V. Den nybyggede garderoben tilfaller S.S.
- 9) Brandpolisen for lokalet må forhøies med kr. 24,- i årlig tilleggspremie p.g.a. det innmonterte kinoapparat, og S.S. og S.V. betaler av denne tilleggspremie hver en halvpart.
- 10) Denne kontrakt er fra S.S.'s side uopsigelig inntil 31/12-1937, men kan av S.V. opsies med 3 mndr.'s opsigelse. Kontrakten utstedes i 2 eksemplarer hvorav hver av partene erholder sitt».

Kontrakten er datert 22. januar 1935. Den er undertegnet av formann K. Stokke på vegne av Sørumsand og Omegns Vel og av formann R. Torp på vegne av Sørumsand Sangforening.

Sørumsand kino var i gang, og den aller første filmen som er ført inn i protokollen er «Sol, sjø og sommer». Den ble vist allerede 6. januar 1935. Hele 268 personer så filmen, fordelt på tre forestillinger samme dag. Filmene leide de gratis hos Kommunenes Filmcentral AS. Det ble solgt billetter for kr 197,15. På utgiftssiden står maskinfører oppført med lønn for tre forestillinger, betalt med kr 3,-

per forestilling. I tillegg fikk maskinfører Anton Østby kr 3,- ekstra for å ha kjørt en prøveforestilling. Trekker vi fra lokal-leien på kr 15,-, som er nevnt i kontrakten foran, ble det en netto på drøyt kr 170,- til velforeningens gode formål.

1937 - Kinoen flyttet til «Festiviteten»

Midt inne i kinoprotokollen på Nordli står det skrevet med liten, og nesten utydelig skrift:

«NB! Festiviteten – første forestilling 18/1-36, Betalt lokalleie Kr. 40,-, bil. 188,- for 2 kvelder».

De fire første forestillingene i januar 1936 ble altså vist på Fram-huset. Den siste av dem var «Her kommer jeg», en film fra selskapet Fox. 140 personer så film. Fra lørdag 18. januar 1936 flyttet kinoen over til det nybygde festlokalet «Festiviteten». Lokalet fikk fort navnet «Teten», og den aller første filmen som ble vist der var «Dødsstrålene». Den var leid av selskapet Europafilm. Ut over det har jeg ikke funnet noen opplysninger om filmen.

Fra da av og helt frem til 1970 ble «Teten» brukt som kinolokale på Sørumsand, drevet av Sørumsand og Omegn Velforening. Fram-huset ble senere revet.

Samtale med Ivar Larsen

Det er morsomt og spennende å lete etter opplysninger, men jo lengere tilbake i tid man leter jo vanskeligere er det å finne tidsvitner. Kinoprotokollen på Nordli «fylte» 88 år i januar i år, så tidsvitnene jeg søkte denne gang måtte være fra 90 år eller eldre for å huske kinoen fra årene 1935 og

1936. Mest sannsynlig måtte de ha vokst opp i Sørum også.

Jeg var så heldig å bli tipset om Ivar Larsen, en hyggelig kar på Sørumsand. Han er født i 1932, og barndomshjemmet hans ligger ikke langt fra der «Fram-huset» lå. Etter et yrkesaktivt liv andre steder i landet som realist og lærer, kom han tilbake og overtok barndomshjemmet sitt som pensjonist i 1999. Der bor han fortsatt. Han kunne fortelle at han har noen erindringer fra han som 4-åring i 1936 var med faren sin på kino på «Teten». Han husker ikke hvilken film de så, men erindrer at det var masse folk der – og han mener at de sto. Selv ble han løftet opp og satt på skuldrene til faren sin. Der kunne han skue ut over et stort lokale.

Som nevnt husker han ingen ting av filmen. Det var noe ganske annet som fikk hans oppmerksomhet, og som han husker helt tydelig 87 år senere. Det ble sendt mange små papirfly gjennom luften – ut over publikum. Selv greide han å fange et, og det var reklame for det nye vaskepulveret Blenda. Dette var et nyprodusert uparfymert vaskemiddel, som kom på markedet første gang i 1935.

Selv ble jeg litt nysgjerrig på hvilken film det kunne ha vært far og sønn så. Hva sto på filmplakaten i 1936, som egnet seg for en 4-åring? I listen over filmer som ble vist er det kun én som skiller seg ut som barnevennlig, nemlig «Skipper 'n». Den ble vist søndag 26. januar 1936, og var den tredje filmen som ble vist i det nye kino-lokalet. Billettprisen for barn var kr 0,35 og kr 0,75 for voksne. Det ble vist to forestillinger, og 147 personer så filmen. I protokollen er det Paul Sigvartsen som har kvittert for mottatt maskinistlønn. Han fikk kr 3 per forestilling. I tillegg måtte Sørumsand og Omegn Velforening betale kr 1,- til billettøren Karl Stokke.

Ivar Larsen husker godt begge disse herrene. Som ungdom hjalp han til på kinoen. Ivar solgte «Filmjournalen» før forestillingene, og tjente 5 øre for hvert blad han solgte. I tillegg fikk han se filmene gratis. God betaling for en ung gutt det! Filmjournalen kom ut første gang i 1942, og ifølge Wikipedia ble dette «det bladet som over lengre tid mest intenst forsynte det norske publikumet med filmstjernerstoff». Det ble gitt ut helt frem til 1985.

Variert tilbud

I 1935 ble det vist 48 filmer i løpet av 41 uker på Sørumsand kino. Det ble solgt 9215 billetter. Fordelt på 105 forestillinger gir dette et snittbesøk per forestilling på

88 personer. I 1936 ble det vist 48 filmer i løpet av 43 uker. Publikumstallet hadde gått ned til 6747 solgte billetter. Fordelt på 107 forestillinger gir dette et snittbesøk per forestilling på 63 personer. Hva nedgangen skyldes er ikke godt å vite. Begge årene var det nyinnspilte, populære filmer som ble vist. Av protokollen ser man at det i 1936 vises langt færre rene barnefilmer. Det kan være én årsak.

Sangen om Rondane ble, med sine 534 besøkende, den aller best besøkte filmen av alle de 96 filmene som ble vist i 1935 og 1936, sirlig ført inn i kinoprotokollen. Rondane var en norskprodusert film i svart/hvitt. Den hadde sin første visning i hovedstaden 16. november 1934. Kun 9 måneder senere ble den altså vist på Sørumsand. I hovedrollene spilte datidens store stjerner Kirsten Heiberg og Georg Løkkeberg. Størrelser som Sonja Wigert og Arne Bang-Hansen hadde andre større roller. Bilder av Kirsten Heiberg fra den tiden viser at store løse øyenvipper var høymoderne den gang, slik det faktisk har blitt i dag. Filmene inneholdt alt fra vakker norsk natur, ungdommelig livsglede, romantikk, rik kontra fattig, drama og en lykkelig slutt. Slik beskriver «Norsk film gjennom 35 år» filmen:

«En styrtrik grosserer fra Oslo bor hver sommer på sin flotte sportseiendom oppe i høyfjellet sammen med datteren Greta og sønnen Erik. Greta er forlovet med Eriks

venn Petter, og det er meningen at de snart skal gifte seg. Ungdommene tilbringer sommeren med å fiske og gå på turer i fjellet. En dag de bader i et fjellvann, får Greta krampe og er nær ved å drukne, men reddes i siste øyeblikk av gjetergutten Knut, sønn av en fattig husmannsenke. Det oppstår et kjærlighetsforhold mellom Knut og Greta, men da grossererens far greie på dette, oppsøker han Knut og får overtalt ham til å reise til Amerika uten å si ifra til Greta. Greta oppsøker en lege i byen og får greie på at hun skal ha barn. Legen er ikke uvillig til å foreta abort, men Greta vil ha barnet, og reiser til Knuts mor, hvor hun får en datter. Her blir hun boende til Knut kommer hjem. Han har i mellomtiden blitt en berømt sanger, og han og Greta gifter seg». Mao. kravet om en lykkelig slutt ble oppfylt, og publikum kunne gå fornøyde hjem.

Kun to filmer oppnådde over 500 besøkende disse to årene. Den andre var «Muntre musikanter». Hele 530 personer så filmen, fire færre enn vinneren «Sangen om Rondane». «Muntre musikanter» er en filmkomedie som første gang ble vist 20. august 1930. Filmene er i sort/hvitt, den har en syltynn historie som egentlig kun er ment til å sy sammen de fire brødrene Marx sine komiske påfunn. Det er allikevel blitt en av de aller mest spilte og besøkte av filmene til Brødrene Marx.

Som en god nummer tre i 1935, med 385

Da jeg laget en oversikt over alle filmene vist på Sørumsand i 1935 og 1936, og plukket ut «seks på topp», fikk jeg følgende resultat:

Filmens tittel:	1935:		
	Vist:	Forestillinger:	Publikum:
1: Sangen om Rondane	31. aug. og 1. sept.	4	534
2: Muntre musikanter	10. nov.	3	530
3: Synnøve Solbakken	8. sept.	2	385
4: Tarzan 1	13. jan.	2	290
5: Den eldrøda blomman	24. mars	2	257
6: En glad gutt	10. febr.	1	255
1936:			
1: Olympiaden – del 1	26. april	2	320
2: Den lille oberst	26. og 27. sept.	4	302
3: Op mot skyene	21. mars	4	291
4: Tigeren er løs	1. jan.	3	254
5: Du lovet mig en kone	28. mars	3	252
6: Tarzan og hans siste bedrifter	25. okt.	2	244

Begge disse plakatene er fra Niels Røhders hånd, og skulle friste Sørumpublikummet til kinoen. Vist med tillatelse fra BONO2023.

besøkende, kom filmen «Synnøve Solbakken», vist 8. september i 1935. Den skulle man tro var det norske av det norske, men den var faktisk svensk produsert i 1934, med Karin Ekelund og Victor Sjøstrøm i hovedrollene. Regien var imidlertid av norske Tancred Ibsen, og svenskene skrev begeistret: «en tjuusende film om ett evigt ämne: Den unga kärleken».

Publikumsfavoritt nummer fire i 1935 var «Tarzan 1». Man gikk nær sagt «folk av huse» for å se den populære helten. Blant de besøkende var det selvsagt mange barn. Billettene kostet kr 1,- for voksne og 50 øre for barn, noen ganger 25 øre, litt etter hvilken forestillingen man gikk på. Det er spilt inn et utall filmer om Tarzan, basert på den populære romanen av Edgar Rice Burroughs. Den aller første ble spilt inn allerede i 1918, fire år etter at romanen kom ut. Rice Burroughs ga ut 22 romaner om Tarzan i perioden 1918-1947. Forfatteren døde i 1947, men det stoppet ikke Tarzan. Det ble gitt ut to bøker 18 år etter forfatterens død.

Mest sannsynlig er det innspillingen fra 1932 med Johnny Weismüller og Maureen O'Sullivan i hovedrollene som ble vist på Sørumsand i 1935. Den het «Tarzan – apenes konge». Senere ble det spilt inn oppfølgere nesten hvert år i perioden fra 1939 – 48. I 1943 kom det ikke ut bare en, men to filmer om den lille gutten som vokste opp blant gorillaer etter at foreldrene hans døde. Gorillaen Kala tok vare på ham og ga ham navnet Tarzan. Han ble raskt en av gorillaflokkene. Man følger ham altså fra han var liten og foreldreløs, som ung mann

som møter mennesker for første gang, når han møter og forelsker seg i Jane, får en sønn osv. osv. Underveis er det mye dramatik og mange kamper som skal vinnes, og en passe porsjon romantikk. Dette falt i god jord også hos Sørum-publikumet.

Så har vi kommet til publikumsfavoritt nummer fem i 1935: «Sången om den eldrøda blomman», en svensk stumfilm fra 1919. Dette var en film med drama og romantikk i stor stil. Mauritz Stiller hadde regien. Stiller var av polsk/russisk avstamning, vokste opp i Helsingfors og endte som svensk skuespiller og regissør. I dag er han, om ikke mest, så iallfall godt kjent som «mannen som oppdaget Greta Garbo». Norske Lillebil Ibsen hadde hovedrollen i denne filmen fra 1919. Den gang het hun Christensen. Filmen ble spilt inn på nytt i 1954. Da med svenskenes store stjerne Jarl Kulle i hovedrollen. Filmen bygger på en finsk roman av Johannes Luinankoski. Den handler om bondesønnen Olof som forvises fra gården av sin far og tar arbeid som fløter, men som ikke kan glemme Kyllikki, datteren på nabogården. God, gammel oppskrift som fungerte utmerket i denne filmen, som nærmest har blitt en klassiker. Selv så jeg den som 16-åring i Trondheim med sjarmøren Jarl Kulle i hovedrollen, og husker det som om det var i går. Hun som spilte Kyllikki glemte vi fort.

Den sjetteste best besøkte filmen i 1935 ble «En glad gutt», en norsk spillefilm som hadde premiere 24. oktober i 1932. Filmen bygger på Bjørnstjerne Bjørnsons klassiske bondefortelling fra 1860. Den ble laget i anledning 100-årsjubileet for Bjørnsons fødsel. Etter den tids målestokk var dette en

stor produksjon, og en av de første lyd-filmene i Norge. Det er verdt å merke seg at den faktisk ble produsert av en kvinne, Aud Richter. Store stjerner som Hauk Aabel, Tore Foss, Eugen Skjønberg, Harald Stormoen, Gøril Havrevold og Ragnhild Hald spilte hovedrollene. Filmen var en svart/hvitt lyd-film med en spilletid på 95 minutter. På nettet finnes noe som heter FilmfrontPodden. Der gir de terningkast og beskrivelser av gamle filmer, så også til «En glad gutt» fra 1932. Dagens kritiker, Pål Frostad, har gitt filmen terningkast 3, og skriver: «En film med noe sjarmer, men det blir nesten litt for mye av det gode». Filmsmaken har nok endret seg en god del i løpet av 88 år.

Publikumsfavoritt nummer én i 1936 var filmen «Olympiaden – Del 1». Originaltittelen var «Olympia». Denne filmen må det sies noen ekstra ord om. Jeg lar Norsk Film Klubb beskrive den: «Olympiaden» er en dokumentarfilm, og første del av den tyske regi- og manus-forfatter Leni Riefentahls film fra Berlin-olympiaden i 1936. Filmen begynner med oldtidens Hellas, viser arkitekturen og skjønnheten i menneskets former, og hvordan den olympiske ild bringes til Berlin».

Filmens del 2 handler om de olympiske leker i Berlin i 1936. Den kom på markedet noe senere. Del 2 står ikke innført i protokollen til Sørumsand kino. Om filmens del 2 ble vist senere på Sørumsand vites ikke, men vi kan jo håpe på at den ble boikottet.

Dette er hva Norsk Film Klubb skriver om den:

«Vi får en monumental og atletisk studie i forskjellige idrettsgrener. Selv om Leni Riefentahl fastholdt at filmen var upolitisk, ble og må den betraktes som en stor-slagen propagandafilm for nazismen og den germanske rase. Leni Riefentahl, som døde 101 år gammel i 2003, ble en sentral person i nazistenes propagandaapparat. Ved siden av «Der Triumph des Willens» (1934/36) er «Berlinerolympiaden» blant filmhistoriens sentrale propagandafilmer».

Publikumsfavoritt nummer to i 1936 ble filmen «Den lille oberst». Og det er kanskje ikke så rart. Datidens store yndling, Shirley Temple, spilte nemlig i filmen. Og hvem kunne vel motstå denne yndige lille jenta med lyse korketrekker og store smilehull. Shirley startet sin karriere allerede som 3-åring i filmen «Baby Burlesks». Der danser og stepper hun som en fullbefaren danser, og sjarmerer alle og enhver. Hun var knapt syv år da hun spilte i «Den lille

oberst» i 1935. Hun var så populær og beundret allerede da, at hun under film-innspillingen fikk besøk fra selveste kaptein Hayne Boyden fra U.S. Marine Corps. Sørumsokningene satte også pris å få besøk av lille frøken Temple. Det ble vist fire forestillinger, og et stort antall barn så nettopp denne filmen.

Publikumsfavoritt nummer tre i 1936 var en film ved navn «Op mot skyene». Den ble godt besøkt, men jeg har ikke greid å finne noen opplysninger om filmen. I protokollen er det ført inn at det er en film fra selskapet Fox. Det er ikke betalt leie for filmen, så sannsynligvis er den utleid av Kommunenes Filmcentral.

Den fjerde publikumsfavoritten ble filmen «Tigeren er løs». Den ble vist 1. nyttårsdag i 1936 og var laget av selskapet Universal. Mere har jeg ikke funnet om denne filmen, annet enn at det var en barnefilm og at 254 personer tenket seg foran lerretet denne nyttårsdagen.

Den nest siste favorittfilmen i 1936 var den norske komedien «Du lovet mig en kone» med Einar Sissener i rollen som Eilert Bluhm, mannen som var redd kvinner. I andre roller spilte Hauk Aabel, Randi Brønne og Kirsten Heiberg. Tancred Ibsen hadde regien, og det baserte seg på et lystspill av Finn Bø. Filmen ble produsert i 1935 og ble vist første gang 30. september samme år. Til Sørumsand kino kom den 6 måneder senere. 28. mars i 1936 ble det vist tre forestillinger, og til sammen 252 personer moret seg over denne komedien med intriger, forviklinger og «happy ending».

Den siste og sjette av publikumsfavorittene i 1936 var «Tarzan og hans siste bedrifter».

Den ble vist 24. oktober i 1936, og det var langt flere som kom og så den filmen enn «Tarzan og den grønne gudinne» som ble vist 1. juni samme sommer. Protokollen viser at januar, februar og mars var gode kinomåneder, i tillegg til september og oktober. Kinoen tok pause tre måneder om sommeren, og da var det ekstra stas når visningene startet igjen om høsten. Likeså var det mange som ikke tok seg tid (eller råd kanskje) til kino i julemåneden desember. Kinoen tok ingen pause i desember, men besøket sank og tok seg ikke opp igjen før i januar.

Sørumsand kino må ikke forveksles med Bygdekinoen

Bygdekinoen er firmaet «Film og Kino» tilbud om kino på steder som ikke har egen fast kino. Bygdekinoen har eget mobilt utstyr og viser film i alle typer lokaler. Det er fortsatt 16 steder i Viken fylke som har avtale med bygdekinoen, men i Sørum ble det slutt med bygdekino 1. januar 2014. Da ville ikke kommunen lenger

støtte ordningen økonomisk. Den viste til at det i gjennomsnitt var 16 personer som så filmene som ble vist i Bingsfosshallen, og at publikum foretrekker å reise til Lillestrøm eller Årnes som begge har fast kino.

Oppsummering

Hvis jeg skal prøve meg på en analyse – eller rettere sagt en liten oppsummering – av protokollens innhold, så er det tydelig at norske filmer sto høyt i kurs. En viktig årsak til det er nok forståelse av språk og humor. Som en god nummer to kommer svenske filmer. De var også godt besøkt, spesielt de litt «vågede» filmene. På listen over amerikanske filmer var som nevnt Tarzan og Shirley Temple store trekkplastre. Disse filmene kommer også i kategorien underholdning.

Det ble vist filmer med alvorlig innhold også, med religiøse temaer som f.eks. «Korsets tegn» og «Golgota». Men disse filmene fristet ikke Sørumsokningene. Kun 52 personer så «Korsets tegn» i løpet av to forestillinger i februar 1935, midt i en av de beste kinomånedene. Tett etter komedier og kjærlighet, var filmer med krig og fly involvert populære, mens rene musikk-filmer som «Cardazfyrstinnen», «Flaggermusen» og «Den glade enke» ble besøkt av drøyt 100 personer hver - tross flere forestillinger. Til sammenligning var det godt over 200 som så «Luftens titaner», laget av filmselskapet Metro Goldwyn Mayer. Originaltittelen var «Hell divers». Hele 90% av scenene er innspilt inne i et fly og handlet om rivalisering mellom to piloter, både på jobb og privat. Det store trekkplasteret i denne filmen var Clark Gable, som allerede hadde vunnet en Oscar-pris året før.

Ellers kan nevnes at protokollen er nøye skrevet, alt gikk riktig for seg, og alt ble kvittert for. Søndag 2. februar 1936 har f.eks. billettør K. N. Nafstad notert i boken at: «9 billetter er borte i heftet (fra nr. 7920 -7930)». Det har han undertegnet på, sammen med kontrollør K. Stokke. Den 7. september i 1935 hadde man solgt billetter til den norske filmen «Syndere i sommer-sol». Dette var en populær film, den var norsk og den var litt «våget», med andre ord den hadde alt man kunne ønske seg. Men så streiket lydanlegget, filmen måtte innstilles. Da ble pengene betalt tilbake, og billettør Karl Nafstad har kvittert for dette. Det gikk ordentlig for seg! Til publikums glede ble lydanlegget reparert og filmen vist en uke senere, lørdag 14. september.

Helt til slutt - noen ord om kinoplakatene

Plakatene var viktige. De var datidens reklame. Det har vært en sann fornøyelse å oppdage at svært mange av de gamle film-plakatene ligger på nettet. En plakat skulle selvfølgelig først og fremst reklamere for filmen, men den fungerte også som et eget kunstverk. Den ble som regel tegnet eller malt av kjente kunstnere. Mange kunstnere hadde dette som sitt yrke fra filmhistoriens begynnelse.

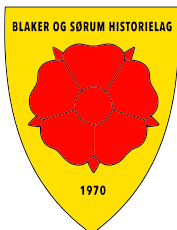
I dag er de gamle plakatene blitt samleobjekter. I Austin, Texas, finnes f.eks. et kunstsenter, knyttet til The University of Texas, som har digitalisert over 10 000 film-plakater. Der kan man logge seg inn, sortere og velge fra menyen etter dato, tittel eller sjanger. Dette dreier seg om filmplakater fra 1942 og frem til 1979.

I perioden 1920 til 1940 i Norge var det en dansk-norsk illustratør ved navn Niels Røhder som hadde sin storhetstid. Han regnes for å være «den norske film-plakatens far», eller som «Retro film» uttaler det: «Niels Røhder er anerkjent som Norges største plakatkunstner gjennom tidene. Han tegnet i flere tiår plakater til alle de store norske filmene, også norske utgaver til utenlandske filmer».

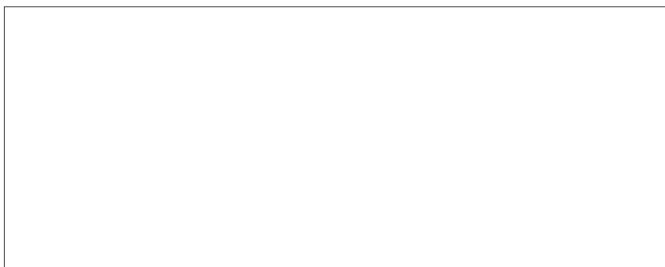
Som et eksempel på hans kunstneriske uttrykk har jeg funnet plakaten til filmen «Du har lovet mig en kone». Filmen var den 5. mest sette filmen på Sørumsand i 1936. Man må se ganske nøye på plakaten for å se at den faktisk er tegnet, og ikke fotografert. Denne plakaten er kanskje ikke den mest kunstneriske i Niels Røhders store produksjon, men viser hans store tegnetalent, og gir oss en flott fornemmelse og informasjon om at filmen handler om forelskelse, sol og sommer. Et eksempel på plakat fra Røhders hånd, som han laget en egen norsk utgave til var «Cardaz-fyrstinnen». Filmen ble vist på Sørumsand i 1936 og var blant de litt dårlig besøkte filmene. Men det skyldtes neppe plakaten.

Kilder:

Kinoprotokoll fra 1935-36 Sørum bygdebok bind 3 Ivar Larsen Truls Bølstad Wikipedia

SØRUM-SPEILET

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
POSTBOKS 82
1924 SØRUM

ISSN 1894-8154

Jakten på fortiden

Tekst og foto av Tom-Arne Ullersmo

Den 17. november 2018 fant jeg denne flotte sekstakkete stjerna på Nedre Vilberg gård.

Stjerna er et draktbeslag, 20 mm i diameter og veier 1,6 gram.

Den er laget av sølv, med rester av forgylling, og kan tidfestes til middelalderen, ca. år 1300-1500.

Stjerna har en festeklemme på baksiden, og dette festet sees på som relativt sjeldent.

Denne draktpynten kunne festes/monteres på selve drakten, på et belte, på hatten eller veska. Klemma er laget veldig praktisk. Den kan tas av og på, dvs. flyttes dit man vil ha den for anledningen.